

ARTICLES CENTRALS

Sudàfrica: la fi d'una societat lingüísticament dividida?

Rocco W. Ronza

Professor del departament de ciències polítiques de la Universitat Catòlica S. C. de Milà

La preocupació pels conflictes lingüístics, per la seva prevenció i resolució té una llarga tradició a la reflexió teòrica i a la recerca sobre política a Europa. Les raons no són difícils d'entendre. Des de la primera meitat del segle XX, quan els corrents liberals lliguen la seva sort als moviments nacionals, les relacions i els conflictes entre les comunitats lingüístiques s'han mantingut durant més d'un segle al centre de la política i de la geopolítica d'Europa. Les dues guerres mundials del segle XX es van originar a partir de conflictes d'arrel lingüístico-territorial. Avui, però, la política lingüística i la gestió política de la diversitat lingüística ja no es troben entre els temes centrals de la ciència política contemporània. Després d'un breu ressorgiment de l'interès en els anys 70 del segle XX, causat pel "renaixement ètnic" i el naixement dels moviments micro-nacionalistes i regionalistes a Europa Occidental i Canadà, el pluralisme lingüístic ha cessat, amb poques excepcions, d'atreure l'atenció dels politòlegs.

La visió de la relació entre unitat lingüística i cohesió política dominant avui en la nostra visió de la política és similar a la que en el debat que es va produir després de 1871 entorn la disputa entre la Tercera República Francesa i el Segon Reich alemany per l'Alsàcia-Lorena, es va definir com posició "francesa" o "jacobina". La unitat lingüística no és una condició prèvia per a la supervivència de les comunitats polítiques antigues i noves, sinó que depèn de factors polítics i constitucionals. Fins i tot quan els esforços de *state- o democracy-building* semblen trobar un obstacle en la fragmentació lingüística, com encara passa avui dia a l'Europa ex-soviètica o a l'Orient Mitjà, la

contraposició entre les comunitats lingüístiques és vist com una màscara, utilitzada per “empresaris polítics” com a cobertura d’interessos i conflictes d’arrel econòmica, geopolítica o religiosa.

En cap altre cas la disminució de la importància (real o percebuda) dels conflictes político-lingüístics es pot discernir amb tanta claredat com a Sud-àfrica. En els anys de les guerres mundials, la Unió de Sud-àfrica nascuda a principis del segle XX com a conseqüència de la Guerra Anglo-Boer era descrita generalment com un cas clàssic de “nació bilingüe”, sorgida del compromís entre els diferents grups lingüístics (neerlandés / afrikaans i anglès), similar als que van sorgir a Bèlgica, Suïssa i el Canadà (Deutsch 1953). En els anys 60 i 70, amb l’inici de la mobilització de la població negra contra el sistema segregacionista i el sorgiment de noves teories sobre el *national development* i el *nation-building* en el món postcolonial, Sud-àfrica havia estat reinterpretada com un exemple de “societat plural” o “dividida” en el qual els factors racials i ètnics s’entrellaçaven amb el pluralisme lingüístic.

“ En la visió de l’ANC, el moviment d’alliberament que va liderar la lluita contra l’apartheid i d’on han sortit tots els presidents des de 1994, el pluralisme lingüístic és considerat un problema ”

La base de la legitimitat del projecte del *grand apartheid*, iniciat després de la proclamació de la independència de l’imperi britànic el 1961, es fonamentava en l’hipòtesi de l’existència, dins la *common society* sudafricana, de diferents “nacions” definides a partir de les diferents llengües: no només les dues comunitats d’origen europeu, sinó també els nou grups lingüístics en què es dividia dividir a nivell de llengua materna (o llengua L1), la majoria africana, que els missioners cristians havien ajudat a delinear en els seus esforços per alfabetitzar i evangelitzar els pobles nadius. Un mosaic lingüístic encara visible en els censos de la Sud-àfrica post-apartheid, que

mostren que el grup lingüístic L1 més ampli no arriba al 23% de la població (2011).

No obstant això, en la nova Sud-àfrica els conflictes lingüístics semblen haver desaparegut. Des de 1994, el debat polític, tant dins com fora del país, gira gairebé exclusivament al voltant de la qüestió de la desigualtat econòmica i de la seva associació amb les divisions racials heretades de l'era de l'apartheid. És cert que el principi de la defensa del valor de la diversitat lingüística ha trobat un lloc a la nova Constitució, que eleva formalment les onze llengües reconegudes com a oficials a la Sud-àfrica de l'apartheid (anglès, afrikaans i nou llengües bantus: zulu, xhosa, sotho meridional i septentrional, tswana, tsonga, swati, venda i ndebele) al rang de llengües oficials, en un pla d'absoluta igualtat. Tanmateix, les regles formals que protegeixen el multilingüisme en realitat representen una concessió del Congrés Nacional Africà al Partit Nacional de l'últim president blanc de Klerk durant les negociacions que van permetre la transició pacífica del règim segregacionista (1990-1993). En la visió de l'ANC, el moviment d'alliberament que va liderar la lluita contra l'apartheid i d'on han sortit tots els presidents des de 1994, el pluralisme lingüístic és considerat com un problema.

Igual que a la resta de l'Àfrica postcolonial, als ulls de l'elit indígena la llengua de l'antiga potència colonial representa la porta d'entrada al coneixement dels blancs i de la modernitat i una eina indispensable per evitar l'aparició de fractures i alineaments "tribals" o etno-regionals dins el país. El corrent favorable a la promoció del multilingüisme sudàfricà ha sempre estat minoritari a l'interior de l'ANC. No és una coincidència que el seu partidari més conegut i influent, el sociolingüista Neville Alexander, hagi tractat de vincular la visió d'un projecte multilingüe sud-africà (mai realitzat) a l'harmonització de les nou llengües bantús en només dos estàndards (Alexander 1998). Per tant, no pot sorprendre que des de 1994 l'antiga llengua imperial s'hagi establert ràpidament, en els fets, com l'idioma principal de l'administració pública, el sistema educatiu, els mitjans de comunicació i l'economia.

A favor de l'afirmació de l'anglès (parlat com L1 per menys del 10% de la població, però cada vegada més popular com a *lingua franca*) també han jugat factors externs. Així, la plena reintegració de l'economia sud-africana en els circuits mundials, que va tenir lloc mentre la fi del conflicte entre Orient i Occident permetia l'enlairament del procés de

globalització dels mercats, ha donat a l'anglès un valor econòmic fonamental, com una de les infraestructures que connecten les ciutats de Sud-àfrica amb els centres de l'economia mundial i fan de porta d'enllaç entre el "primer món" i el continent africà. A més, els mitjans de comunicació i els mercats internacionals sempre han qualificat qualsevol intent de limitar l'avanç de l'anglès com un romanent de l'antic règim i com un pas perillós que amenaçava amb fer esclatar les divisions ètniques a l'interior de la majoria negra.

No obstant això, algunes de les tensions relacionades amb les diferències lingüístiques també han aconseguit fer-se un lloc al debat públic a Sud-àfrica. En aquest sentit, un conflicte d'interessos entre els diferents grups lingüístics s'ha manifestat en el debat que s'ha obert al voltant de la qüestió de la llengua d'ensenyament a les universitats sud-africanes. La "deracialització" de l'accés a les universitats més qualificades, que anteriorment estaven reservades als blancs, ha alimentat un impuls per a l'adopció de l'anglès com l'única llengua vehicular a totes les universitats del país, incloses les universitats de parla Afrikaans (*Historically Afrikaans Universities*, HAU). Justificada pel govern en el marc de les polítiques de *Black Economic Empowerment*, aquest impuls també ha estat recolzat pels encarregats de gestionar les universitats més qualificades del país, preocupats per integrar a les seves universitats en els circuits de la mobilitat dels estudiants nacionals i internacionals més preparats i capaços de fer despesa, independentment de l'obertura real de l'ensenyament universitari a la població prèviament desfavorida. Tot i el descens del "vot ètnic" per als partits afrikaner, el projecte d'anglització de les universitats ha estimulat el sorgiment d'un moviment d'opinió en defensa de la identitat lingüística de les HAU (Giliomee i Schlemmer, 2005; Brink 2006; De Kadt 2006).

“ A Sudàfrica, la capacitat de dominar l'anglès podria reemplaçar en el futur a la raça com a barrera i com a símbol d'identitat ”

Un segon debat té a veure amb els efectes que l'ús cada vegada més gran de l'anglès en els mitjans de comunicació, l'educació i la vida econòmica estaria tenint sobre la bretxa entre rics i pobres que s'ha obert a la majoria africana després de 1994 (Kamwangamalu 2004). Igual que en altres països del *global south*, l'accés al coneixement de l'antiga llengua colonial podria transformar-se en un privilegi social. Així, es consolidarien les diferències econòmiques entre l'elit, que té la capacitat d'iniciar els seus fills en l'aprenentatge d'una llengua substancialment "estrangera", i les masses desfavorides, que tenen arrelada la seva vida social a la llengua materna local. Segons alguns, lluny de funcionar com una eina de desenvolupament i com un canal de comunicació i de mobilitat entre els sectors i les zones geogràfiques "privilegiades" i "desfavorides", la capacitat de dominar l'anglès podria reemplaçar en el futur a la raça com a barrera i com a símbol d'identitat per a l'accés a la "Sud-àfrica privilegiada", emfatitzant perillosament l'alienació de les elits polítiques i econòmiques de les masses que estan cridades a representar.

Alexander, N. (1998), "The Political Economy of the Harmonization of the Nguni and Sotho Languages", *Lexikos* 8: 269-275.

Brink, Chris. 2006. *No lesser place. The taaldebat at Stellenbosch*. Stellenbosch: SUN Press.

De Kadt, Julia (2006). "Language development in South Africa – past and present". In Vic Webb and du Plessis, Theodorus. (eds.). *The politics of language in South Africa*. Pretoria: Van Schaik Publishers: 40-56.

Deutsch, K.W. (1953), *Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundations of Nationality*, New York, Wiley.

Giliomee, Herman and Schlemmer, Lawrence (2005), 'n *Vaste plek vir Afrikaans. Taaluitdagings op kampus*. Stellenbosch: SUN Press.

Kamwangamalu, Nkonko M. (2004), "The language policy / language economics interface and mother-tongue education in post-apartheid South Africa", in Kamwangamalu, Nkonko M. and Timothy Reagan (eds.), *South Africa. Special issue of Language Problems & Language Planning*, 28:2: 131-146.

Fotografia : Robert Cutts / CC BY / Desaturada. - Afrikaanse Taalmonument, monument a Sud-àfrica dedicat a l'Àfrikaans. -

© Generalitat de Catalunya